

Wkład Heleny Witkowskiej w teorię i próby wdrażania wychowania obywatelskiego w Polsce jest niewątpliwie znaczący. Jej prace wywarły wpływ na wychowanie pokolenia lat międzywojennych, które później w latach okupacji i okresie powojennym dawało wyraz głębokiej internalizacji pojęcia obywatel i Polak.

Poglądy Heleny Witkowskiej dotyczące wychowania obywatelskiego i organizacji państwa oraz społeczeństwa, które ma je kreować, wdrażać i egzekwować nie tracą dziś prawie nic ze swej aktualności. Współczesne dążenia czasu transformacji społecznej i próby tworzenia społeczeństwa obywatelskiego opierają się w istocie na podobnych założeniach społecznych, społeczno-moralnych, etycznych i prawno-organizacyjnych, jakie w latach międzywojennych sformułowała Helena Witkowska, pedagog społeczny, która powinna mieć należne i zasłużone sobie miejsce w historii polskiej myśli pedagogicznej.

Krzysztof Jakubiak
Bydgoszcz

Podstawowe wartości i ewolucja ideologii wychowawczej sanacji

Oboz sanacyjny wyjątkowo szeroko rozbudował problematykę wychowawczą w swojej ideologii. Można więc mówić o sanacyjnej ideologii wychowawczej, obejmującej zarówno ideał wychowawczy i jego uzasadnienie, stanowiące cel akcji wychowawczej, jak i metody do osiągnięcia tego celu zalecane¹.

W ideologii piłsudczykowskiej, szczególnie do 1935 r., czyli do czasów dekompozycji sanacji, głównym pojęciem, któremu nadano rangę kategorii filozoficznej, było państwo. Pojęciu temu zostały podporządkowane wszelkie inne wartości oraz człony ideologii piłsudczyków. Słusznie wskazuje Daria Nałęcz, że „korzeni poglądu o dominującej roli państwa szukać należy w przeszłości obozu, który od zarania swego istnienia podejmował walkę o niepodległość, utożsamianą z odzyskaniem własnego bytu państwowego”². Pojęciu państwa zostało podporządkowane pojęcie narodu. Ideałem było skonstruowanie państwa, które by w sposób harmonijny reprezentowało interesy wszystkich grup społecznych, politycznych i narodowościowych. Znamioną cechą rozważań ideologicznych większości piłsudczyków było szczególne traktowanie państwa, które pojmowano najczęściej w sposób irracjonalny, fetyszyzując je oraz przypisując mu byt pierwotny i samoistny. Państwo uważano za najwyższy cel wszelkiej działalności politycznej, kulturalnej, społecznej i propagandowej społeczeństwa. Dobro państwa jako cel miało stanowić łącznik między obywatelami, bez względu na ich pozycję społeczną i poglądy. Przyjmując za wartość najwyższą zbiorowość zorganizowaną w państwo, uznawano tym samym wyższość zbiorowości nad jednostką, wyraźnie przedkładając interes zbiorowości nad jednostkowy³. W pracach ideologów

¹ A. Radziwiłł, *Ideologia wychowawcza sanacji i jej odbicie w polityce szkolnej w latach 1926-19139*, Warszawa 1966, s. 8, (maszynopis pracy doktorskiej – Uniwersytet Warszawski).

² D. Nałęcz, „Droga” jako platforma kształtowania się ideologii piłsudczyków, „Przegląd Historyczny” 1975, t. LXVI, z. 4, s. 593.

³ A. Skwarczyński, *Wskazania*, Warszawa 1934, s. 48; K. Zakrzewski, *Kryzys demokracji*, Warszawa 1930, s. 58; W.L. Evert, *Demokracja na wirażu. Teka państwowca*, zeszyt nr 1, Warszawa 1934, s. 36, 40-42; T. Romanowski, *Państwo i społeczeństwo w poglądach Józefa Piłsudskiego*, (w:) *Ideologia i polityka Józefa Piłsudskiego*, pr. zb. pod red. T. Romanowskiego, Warszawa 1988, s. 24.

sanacyjnych, m. in.: Wacława Makowskiego⁴, Jerzego Matuszewskiego⁵ i Bogusława Miedzińskiego⁶ spotykamy się jednak również z innym, bardziej racjonalnym podejściem teoretycznym do zagadnienia istoty państwa. Wypowiadali się oni przeciwko fetysyzowaniu państwa i przeciwstawieniu sobie pojęć narodu i państwa.

Kolejną wartością konstytutywną ideologii piłsudczykowskiej, której również nadano charakter kategorii filozoficznej, była idea pracy. Traktowano ją jako postawę twórczą, naczelną wyróżniającą człowieka kryterium. Zgodnie ze znaną poznańską wypowiedzią Józefa Piłsudskiego z dnia 28 października 1919 r., w której stwierdził m.in., że „idą czasy, których znamieniem będzie wyścig pracy”, pojmowano ową ideę jako doskonalenie każdego człowieka w wykonywanym przez siebie zawodzie i ulepszeniu własnego warsztatu pracy. Bardzo dużo uwagi poświęcił tej idei główny ideolog sanacyjny – Adam Skwarczyński. W księdze pt. *Myśli o nowej Polsce* (Warszawa 1931) pisał: „Praca pozwala rzeczywistość kształtować (...), związuje mocnymi więzami zespoły ludzkie, kształtuje ich nastrój moralny, kształtuje charaktery, wytwarza m.in. łączność zbiorowego chcenia, dążenie do zbiorowego czynu. Więc źródłem wielkości narodu jest praca”⁷. W publicystyce piłsudczykowskiej starano się usilnie tworzyć swoisty kult dla pracy, wskazując przede wszystkim na tkwiące w niej wartości etyczne, często abstrahując wręcz od jej wartości użytecznych.

Ważnym zagadnieniem ideologii piłsudczykowskiej był stosunek jednostki do państwa. Panował w tej kwestii pogląd, że głównym ideałem i celem działalności jednostek winna być praca dla państwa. Wychodzono bowiem z założenia, że jednostka nie jest wartością samą przez się, lecz tylko ze względu na swój udział w zbiorowości. W związku z tym uważano, że jeżeli przedstawowym kryterium oceny wartości jednostki winien być jej wkład w interes życia zbiorowego, tym samym nie wszyscy ludzie są równi, co w konsekwencji winno pociągać za sobą hierarchiczne uporządkowanie jednostek w zbiorowości. Jednostki najbardziej wartościowe z punktu widzenia dobra zbiorowego miały tworzyć swoistą warstwę społeczną, czyli elitę⁸.

W piłsudczykowskiej literaturze politycznej koncepcję elity społecznej rozwijali w swych publikacjach m.in. Aleksander Hertz⁹, Władysław Ludwik Evert¹⁰, Stanisław Kutrzeba¹¹ oraz Kazimierz Zakrzewski¹². Ten ostatni uważał, że przewrót majowy ustanowił w Polsce rządy nowej elity politycznej, jaką był obóz J. Piłsudskiego. Zaslugi legionowe, działalność w Polskiej Organizacji Wojskowej, wkład w wywalczenie suwerenności państwowej, legły u podstaw przekonania piłsudczyków o ich wyjątkowej roli, predyspozycji oraz wyłącznego prawa do rządzenia krajem.

Obóz sanacyjny opierając się na koncepcji Walerego Sławka, rozwiniętej później przez A. Skwarczyńskiego, miał nawet zamiar stworzyć swoistą elitarną organizację obywatelską pod nazwą „Kadry Obywatelskiej” lub „Legionu Zasłużonych”. Podstawowym kryterium zaliczenia obywatela do jednej z tych organizacji miało być posiadanie odznaczenia *Virtuti Militari* lub Krzyża Niepodległości. A. Skwarczyński uzasadniał koncepcję elitaryzmu na łamach „Drogi” – głównego organu ideowego i programowego ruchu piłsudczykowskiego, pisząc m.in., że idea ta „jest zerwaniem z zasadą mechanicznego egalitaryzmu, jest odrzuceniem zasady bazowania państwa na materialnym kolektywie rasy czy klasy, jest zaniechaniem myśli oparcia na chwiejnej równowadze gry rozbieżnych interesów klas i zawodów – jest natomiast znalezieniem trwałej podstawy państwa w obywatelu nowego typu”¹³. Należy dodać, że różne, choć zbliżone do siebie

⁴ Przemówienie posta Wacława Makowskiego wygłoszone na posiedzeniu Sejmu w dniu 3 III 1931 r., „Nowe Państwo” 1931, nr 1, s. 51.

⁵ J. Matuszewski, *Próby syntez*, Warszawa 1937, s. 16.

⁶ B. Miedziński, *Wczoraj – dziś – jutro*, Warszawa 1938, s. 32.

⁷ A. Skwarczyński, *Myśli o nowej Polsce*, Warszawa 1931, s. 27-28.

⁸ A. Hertz, *Główne kierunki społeczno-polityczne a ruch oświatowy*, Warszawa 1935, s. 40-41.

⁹ A. Hertz, *Ludzie i idee*, Warszawa 1931.

¹⁰ W.L. Evert, *Demokracja na wirażu. Teka państwowca*, Warszawa 1934, s. 36.

¹¹ S. Kutrzeba, *Elita jako czynnik w technice rządzenia państwem*, Kraków 1935.

¹² K. Zakrzewski, *Kryzys demokracji*, Warszawa 1930.

¹³ A. Skwarczyński, *Wskazania...*, s. 139 i nast.

merytorycznie, wersje statutów „Kadry Obywatelskiej” i „Legionu Zasłużonych” zostały opracowane przez klub parlamentarny BBWR, to jednak sama idea nie została zrealizowana¹⁴.

Zgodnie z ideą elitaryzmu, w systemie szkolnym upatrywano podstawowy czynnik kształcenia kadr elity społecznej. Jako podstawowe metody wyłonienia elity w szkole przyjęto selekcję oraz różne formy oddziaływania ideologicznego, w tym poprzez działalność organizacji młodzieżowych¹⁵.

W ideologii wychowawczej nawiązywano jednak nie tylko do idei hierarchizacji społeczeństwa, lecz również do zasad integracji i solidaryzmu społecznego. Jeden z głównych ideologów sanacji, Janusz Jędrzejewicz stwierdził w przemówieniu wygłoszonym na plenum Sejmu w 1932 r., że wychowanie państwowe „powinno stać się hasłem grupującym obywateli, niezależnie od tych czy innych różnic urodzenia, stanu majątkowego, światopoglądu. Uczy ono tego, co jest wspólnym dobrem wszystkich, uczy wspólnych wysiłków, zorganizowanej pracy, zgodnego współżycia, uczy w razie potrzeby, wspólnej obrony przed siłami destrukcyjnymi zewnętrznymi i wewnętrznymi”¹⁶.

Istotną rolę w sanacyjnej myśli pedagogicznej odgrywało pojęcie ideału wychowawczego. Problem ten był przedmiotem rozważań wielu ideologów i pedagogów związanych z ruchem piłsudczykowskim. Zgodnie wyprowadzano ideał wychowawczy z ideologii społecznej obozu rządowego oraz „z podłoża warunków historycznych, potrzeb społecznych i prądów duchowych epoki”¹⁷.

W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, iż na gruncie pedagogiki sanacyjnej – nazywanej wychowaniem państwowym, znajdował zastosowanie następujący tok rozumowania, prowadzący do określenia ideału wychowawczego.

Najwyższą wartością było państwo – rozumiane jako „zbiorowy wysiłek, zbiorowa praca i zbiorowy obowiązek społeczeństwa oraz jako wspólna własność ogółu obywateli i ich najwyższe dobro materialne i moralne”¹⁸, jego dobrobyt, rozwój i mocarstwowość. Dominowała tendencja do fetyszyzacji państwa.

Realizacja tej wartości najwyższej wymagała stworzenia określonego modelu solidarystycznego społeczeństwa pracy.

Ideał człowieka, jakiego należało w świetle tej ideologii wychowywać, miał być taki, aby:

- czynił go zdolnym do świadomej i twórczej pracy dla państwa;
- skłaniał do świadomego podporządkowania i ograniczenia swej woli i interesów – celom i interesom społecznym oraz państwowym;
- predysponował jednostkę do konstruktywnego funkcjonowania w społeczeństwie na swym odcinku pracy oraz współdziałania z innymi ludźmi;
- umożliwiał urzeczywistnienie pożądanego modelu życia społecznego, w którym nie miało być miejsca na antagonizmy i konflikty klasowe, narodowościowe i religijne.

Najważniejsze cechy modelu obywatela propagowane w sanacyjnej literaturze pedagogicznej to przede wszystkim: patriotyzm, umiejętność podporządkowania osobistego i grupowego interesu interesom państwa, silna wola i charakter, wytrwałość, zdyscyplinowanie, odpowiedzialność, samodzielność, zaangażowanie w życie zbiorowe, pracowitość oraz elementarne wartości moralne. Propagowanym w ramach tego modelu wzorem osobowym była postać J. Piłsudskiego, którego – jak wówczas stwierdzano – „Życie, czyny i osobowość winny stać się dla nauczycielstwa programem wychowawczym”¹⁹.

¹⁴ Statut Kadry Obywatelskiej i Statut Legionu Zasłużonych, AAN, Zespól BBWR, Klub Parlamentarny, sygn. 89.

¹⁵ W. Adamski, *Wychowanie państwowe – próba ujęcia podstaw socjologicznych zagadnień*, Poznań 1933, s. 41 i nast.; F. Skibiński, *Szkola a zagadnienie przebudowy ustroju społecznego*, (w:) *Pod znakiem odpowiedzialności i pracy*, pod red. A. Skwarczyńskiego, Warszawa 1933, ss. 58-60; A. Hertz, *Problem społeczny wychowania*, „Zręb” 1930, t. 1, s. 46-47; J. Ostrowski, *Jednostka – gromada – elita*, „Zręb” 1935, t. 21, s. 3-10.

¹⁶ J. Jędrzejewicz, *Przemówienie na Plenum Sejmu z dnia 3 II 1932 r.*, spr. stenogr. 49/38, (w:) B. Ługowski, *Szkolnictwo w Polsce 1929-1939 w opinii publicznej*, Warszawa 1961, s. 15.

¹⁷ S. Czerwiński, *O nowy ideał wychowawczy*, Warszawa 1931, s. 20.

¹⁸ W. Gatecki, *Ku odrodzeniu dusz*, „Zręb” 1933, t. 13, s. 51.

¹⁹ J.M. Majchrowski, *Czynniki jednoczące naród w myśli politycznej Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Kraków 1978, s. 12.

Po śmierci J. Piłsudskiego nastąpiła istotna zmiana układu sił politycznych, nazywana dekompozycją, w obozie sanacyjnym. Część najbliższych współpracowników marszałka, którzy kierowali do 1935 r. polityką państwa, została odsunięta od władzy. Straciły na znaczeniu i zostały rozwiązane zespoły ideowe „Drogi” i „Zrębu”, które za życia J. Piłsudskiego były ośrodkami kształtującymi ideologię sanacyjną. W nowych warunkach politycznych, niejednolity obóz rządowy ponowił próbę samookreślenia politycznego, której wyrazem było m.in. powołanie Obozu Zjednoczenia Narodowego. Nastąpiło również przejściowe nawiązywanie kontaktów sanacji z endecją oraz bardziej trwałe zbliżenie do katolicyzmu i Kościoła. Miejsce rozwiązanych zespołów ideowych obozu sanacyjnego zajęły inne, nadające ton ideologii konstruowanej w ramach OZN. W tym kontekście należy wymienić: Organizację Myśli Politycznej, Klub 11 Listopada i Zespół „Zaczynu”, wydający w latach 1936-1939 tygodnik polityczny o tej samej nazwie. Grupa „Zaczynu” szybko wysunęła się na czoło zespołów ideowych obozu sanacyjnego. Związek i tygodnik „Zaczyn” powstały wcześniej niż OZN i z tego powodu traktowano je powszechnie jako czołówkę teoretyczno-propagandową nowego ugrupowania politycznego sanacji²⁰.

W historiografii przyjmuje się, że rok 1937 jest datą zamykającą okres wychowania państwowego w polskiej oświacie oraz początkiem nowego ujęcia ideału i koncepcji wychowawczej obozu rządowego²¹. Obok Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, kierowanego wówczas przez ministra W.A. Świątosławskiego, właśnie grupa „Zaczynu” stała się ośrodkiem modyfikowania ideologii wychowawczej sanacji. Zmianę kursu polityki oświatowej rządu i fakt gruntownej rewizji dotychczasowej ideologii wychowawczej, a praktycznie jej głównych założeń, potwierdził w przemówieniu sejmowym W.A. Świątosławski, stwierdzając w konkluzji swej wypowiedzi, że „nie ma wychowania państwowego bez uwzględnienia podstaw wychowania narodowego i walorów religijno-moralnych”²².

Po powstaniu OZN wyraźnie zaznaczyło się już inne podejście ideologów sanacyjnych do kwestii narodu i państwa jako wartości konstytutywnych ideologii piłsudczykowskiej. Pierwsze oznaki tej tendencji spotykamy jednak już nieco wcześniej, bo w roku 1934. W wydanej wówczas deklaracji ideowej Organizacji Myśli Politycznej, grupy kierowanej przez Zdzisława Stahla, Klaudiusza Hrabyka i Mieczysława Piszczkowskiego, sformułowana została krytyka „beznarodowej ideologii państwowej” oraz wysunięta idea syntezy „narodowo-państwowej”²³.

Począwszy od deklaracji OZN z 21 lutego 1937 r. nastąpiło oficjalne zerwanie z przeciwstawieniem sobie w ideologii sanacyjnej pojęć państwa i narodu oraz uznanie państwa jako dzieła i naturalnej formy bytu narodu²⁴. Ekspozowanie pewnych wartości endeckiej ideologii narodowej i przyznanie narodowi roli suwerennej i nadrzędnej w państwie było zasadniczą cechą ideologii OZN. Z kolei grupa „Zaczynu” w zakresie analizy stosunku między narodem a państwem opierała się na teorii wypracowanej przez Olgierda Górkę, ogłoszonej w jego pracy pt. *Naród a państwo jako zagadnienie Polski* (Warszawa 1937). Sprowadzał on współzależność między państwem a narodem do stosunku podmiotu-państwa względem przedmiotu-narodu. Nadal nie było więc wśród sanacyjnych ideologów zgody w kwestii podstawowych zagadnień ideologicznych.

Ponadto w ideologii OZN na czoło wysuwano program tzw. „pozytywnego nacjonalizmu”, realizującego zasadę rządzenia państwem przez naród polski, jako jego suwerena. Sanacja odeszła więc od wcześniejszego programu współpracy z mniejszościami i tak zwanej „asymilacji państwowej”. Nieaktualne stały się więc założenia programu narodowościowego piłsudczyków, wypracowane już w 1922 r. przez Tadeusza Hołówkę²⁵. Ich istotą była teza, iż państwo stwarzając

²⁰ K. Bartnicka, *Wychowanie państwowe*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1972, t. XV, s. 124.

²¹ „Oświata i Wychowanie” 1938, z. 1, s. 70.

²² Z. Stahl, *Polityka polska po śmierci Piłsudskiego*, Lwów – Warszawa 1936, s. 31.

²³ Deklaracja ideowo-polityczna OZN, Warszawa 1937, s. 10.

²⁴ T. Hołówko, *Kwestia narodowościowa w Polsce*, Warszawa 1922.

²⁵ M. Reutt, *Wychowanie militarne narodu*, Warszawa 1939, s. 5.

mniejszościom warunki nieskrępowanego rozwoju kultury narodowej i troszcząc się o poprawę położenia gospodarczego, będzie jednocześnie krzewiło wśród nich poczucie odpowiedzialności za losy wspólnego kraju lub przynajmniej kształtowało postawę lojalistyczną.

W ideologii OZN eksponowano także idee „obrony Polski” ze szczególnym podkreśleniem roli armii i jej wodza jako podstawowych czynników konsolidujących naród. Nowy kierunek ideowo-wychowawczy akcentował więc potrzebę „unarodowienia” nauczania i wychowania oraz program przygotowania młodzieży do obrony państwa. Charakterystyczną dla tego okresu kształtowania się ideologii wychowawczej sanacji była praca Mariana Reut-ta pt. *Wychowanie militarne narodu* (Warszawa 1939), w której autor twierdził, że naturalnym stanem życia jest walka, wobec tego całe wychowanie powinno być nastawione na rozwinięcie „militarnego stanu świadomości”²⁶. W podobnym duchu wypowiadał się również na łamach „Kultury i Wychowania” Włodzimierz Pietrzak w artykule pt. *Kultura duchowa a perspektywy wojny* (1939, nr 2, ss. 122-127) oraz szef Wojskowego Instytutu Naukowo-Oświatowego, Kazimierz Rzyziński w pracy pt. *Człowiek charakteru i czynu* (Warszawa 1939).

Również w deklaracji ideowo-programowej „Zaczynu” krytykowano dotychczasowe dokonania obozu rządowego, głównie zaniedbania modernizacji armii oraz niskiej efektywności jego akcji wychowawczej. W związku z tym, za dwa najważniejsze zadania życia państwowego uważano usunięcie dysproporcji w stosunku do państw sąsiednich w uzbrojeniu armii oraz pełne przejęcie wychowania młodzieży przez państwo, „gdyż obrona państwa wymaga innych walorów, innej psychiki, niż dotychczasowa grupa społeczna”²⁷. „Zaczyn” jako jeden z pierwszych podjął i rozwinął hasło „narodu pod bronią” oraz akcentował w dziedzinie wychowawczej rolę przysposobienia wojskowego młodzieży.

W obliczu zagrożenia zewnętrznego państwa „Zaczyn” sformułował tzw. „ideologię wojenną”, przez którą rozumiał „zespół myśli, pojęć, wyobrażeń i refleksji, które określają cele wojny, budzą w narodzie walczącym wizje osiągnięć wojennych, potęgując w znacznym stopniu uczucia patriotyczne, podnosząc poziom jego gotowości moralnej i materialnej”²⁸.

W dziedzinie programowej „Zaczyn” nie był zwolennikiem koncepcji uspołecznienia państwa. Jednocześnie zaś opowiadał się za „totalizmem państwowym”, negując metodę usprawniania funkcjonowania państwa poprzez działalność zrzeszeń społecznych i organizacji masowych²⁹. Jako jedyną zdrową i państwowotwórczą siłę w Polsce uznawano armię, postulując, aby pełnię władzy państwowej oddać w ręce wodza naczelnego³⁰. Tym samym środowisko to jako pierwsze wysuwało popularne w końcu lat trzydziestych hasła „narodu pod bronią” i „konsolidacji społeczeństwa wokół armii i jej wodza”.

Jednym z dominujących tematów publicystyki „Zaczynu” były kwestie wychowawcze. Krytycznie oceniono dotychczasowe osiągnięcia obozu rządowego w dziedzinie wychowania młodego pokolenia. Uważano, że realizowana do 1936 r. doktryna wychowania państwowego w praktyce edukacyjnej nie zdała egzaminu. Przyczyn niepowodzenia sanacyjnej akcji wychowawczej upatrywano głównie w jej powierzchowności oraz niedostatecznym docenieniu wagi przygotowania politycznego młodzieży. Stwierdzono, że najważniejszym zadaniem stojącym przed Polską jest „wychowanie przez państwo zwartego społeczeństwa, w którym instynkt i etyka o charakterze państwowym będą określały działalność i postępowanie jego obywateli”³¹.

Dla tworzonej przez siebie nowej doktryny wychowawczej sanacji „Zaczyn” zachował nazwę „wychowania państwowego”. Podstawowym jej założeniem było pełne przejęcie przez państwo funkcji organizatorskich i kontrolnych nad wychowaniem społeczeństwa, ujętego w jednolity

²⁶ *Do przyjaciół*, „Zaczyn” 1936, nr 1, s. 1.

²⁷ *O ideologię wojenną*, „Zaczyn” 1939, nr 19, s. 4.

²⁸ *Ruchy masowe a państwo nowoczesne*, „Zaczyn” 1938, nr 25, s. 1-2.

²⁹ *Wszyscy jesteśmy współodpowiedzialni*, „Zaczyn” 1936, nr 1, s. 2.

³⁰ *Nasza wiara*, „Zaczyn” 1938, nr 26, s. 2.

³¹ *Wychowanie państwowe*, „Zaczyn” 1937, nr 2, s. 1; *Młodzi pilsudzczy*, „Zaczyn” 1938, nr 5, s. 5.

system planowych oddziaływań wychowawczych, obejmujący wszystkie szczeble oraz formy edukacji szkolnej i pozaszkolnej. Uważano, że podstawowymi celami wychowania winno być przygotowanie społeczeństwa do obrony kraju, tworzenie „elity państwowej” oraz kształtowanie jednolitego typu psychicznego obywateli, nazywanych przez autorów publikacji „Zaczynu” „państwowcami”, dla których „zagadnienia światopoglądowe zamykają się w granicach państwa”³².

W licznych publikacjach szczegółowo precyzowano wizerunek „państwowca”, który w zamierzeniach twórców nowej doktryny miał spełniać funkcję modelu wychowawczego³³. Szczególną rolę i miejsce w formułowanej doktrynie przyznawano wychowaniu fizycznemu, obejmując je bardzo szeroko oraz uważając, że jest ono „kwestią zdrowia narodu, entuzjazmu w pracy, optymizmu, zwycięstwa w walce obecnej i przyszłej”³⁴.

Grupa ideowa „Zaczynu” oraz jej organ prasowy odegrały niewątpliwie ważną rolę w próbie wypracowania od końca 1936 r. nowej doktryny wychowawczej sanacji. Większość postulatów wychowawczych wysuwanych na łamach pisma, znalazło swoje odzwierciedlenie w ewolucyjnej ideologii wychowawczej obozu rządowego. Porównując jednak publicystykę wychowawczą „Zaczynu” z oficjalnymi wypowiedziami programowymi ministra W.A. Świątosławskiego oraz pracami Ministerstwa WRiOP, nadającymi nowy kierunek ideowy wychowaniu państwowemu, należy stwierdzić, że występowały różnice dotyczące podstawowych kwestii konstytutywnych między tymi dwoma ośrodkami formułowania ideologii wychowawczej sanacji. Organizacja była bowiem przeciwna wpływom Kościoła w dziedzinie wychowania, klerykalizmowi oraz wychowaniu religijnemu. Redaktorzy „Zaczynu” dalecy byli również od tendencji nacjonalistycznych i eksponowania wartości wychowania narodowego. Ponadto łagodniejszy w porównaniu z rządami J. Jędrzejewicza kurs polityki oświatowej MWRiOP był nie do pogodzenia z formułowaną przez „Zaczyn” teorią państwa dynamicznego oraz totalitarną ideą nieograniczonych kompetencji państwa w wychowaniu.

Należy jednak stwierdzić, że Ministerstwo WRiOP oraz „Zaczyn” nie podołały wytyczonemu zadaniu pełnego wypracowania nowej ideologii wychowawczej. Związek oraz redakcja tygodnika ideowo-politycznego nie nawiązały współpracy z żadnym z wybitnych polskich pedagogów. Doktrynę wychowawczą tworzyli więc niekompetentni w tej dziedzinie politycy i publicyści. Pozbawiona była ona podstaw metodologicznych oraz rzetelnej podbudowy filozoficznej i teoretycznej. Praktycznie na łamach pisma nakreślono tylko główne kierunki działalności wychowawczej państwa, sformułowano ideał wychowawczy oraz dość powierzchownie opracowano część teleologiczną doktryny pedagogicznej. „Zaczyn” nie zajmował się natomiast w ogóle stroną realizacyjną procesu wychowania. Pominęto zupełnie opracowanie zespołu metod, środków oraz form oddziaływań wychowawczych. Wreszcie poza zrealizowanymi postulatami wprowadzenia do szkół przedmiotu przysposobienia wojskowego oraz rozszerzenia zakresu wychowania fizycznego nie zastanawiano się nad kierunkami zmian doboru i treści programów szkolnych, zgodnych z założeniami formułowanej koncepcji wychowawczej. Zaledwie rozpoczęto także prace koncepcyjne nad szczegółowym wypracowaniem organizacji systemu wychowawczego państwa. Zespół ideowy „Zaczynu” był niewątpliwie jednym z inicjatorów nowej formuły wychowania państwowego, jednak poza totalizmem w wychowaniu oraz skrajnie instrumentalnym traktowaniem wychowania, nie proponował w tej kwestii nic twórczego i oryginalnego. Należy jednak podkreślić, iż wbrew niektórym ówczesnym twierdzeniom i ocenom, „Zaczyn” świadomie unikał w swej publicystyce politycznej i wychowawczej gloryfikacji faszystowskiej oraz eksponowania podobieństw swej orientacji ideowej do wzorów faszystowskich.

³² *Wizerunek państwowca*, „Zaczyn” 1937, nr 44, s. 1; *Nauczyciel – państwowiec*, ibidem, 1938, nr 6, s. 1; *O typ intelektualisty – państwowca*, ibidem, nr 24, s. 1-2.

³³ *Wychowanie fizyczne*, „Zaczyn” 1938, nr 4, s. 3.

³⁴ *Wychowanie państwowe...*, s. 1.